Menneskeveldet

Menneskets globale økologiske hierarki

Gjesteforelesning i KRIM2920/4920, Økologisk-global kriminologi
23. oktober 2013

Morten Tønnessen

Førsteamanuensis i filosofi v/Universitetet i Stavanger

Oversikt

1. **Time**

- Tønnessen, Morten (2013): Menneskeveldet*

1. **time**

- Risan, Lars (1998): Grenser for det menneskelige?
- Risan, Lars (2001): Om hvordan dyr spiller en rolle for hvordan vi forstår de som forstår dem
- Gamlund, Espen (2013): Etiske perspektiver på dyr og natur*
- Etikk: Hva har verdi?
- Organisert natur

I Ragnhild Sollund, Morten Tønnessen og Guri Larsen (red.) 2013: *Hvem er villest i landet her? Råskap mot dyr og natur i antropocen, menneskets tidsalder*. Oslo: Spartacus forlag/Scandinavian Academic Press.

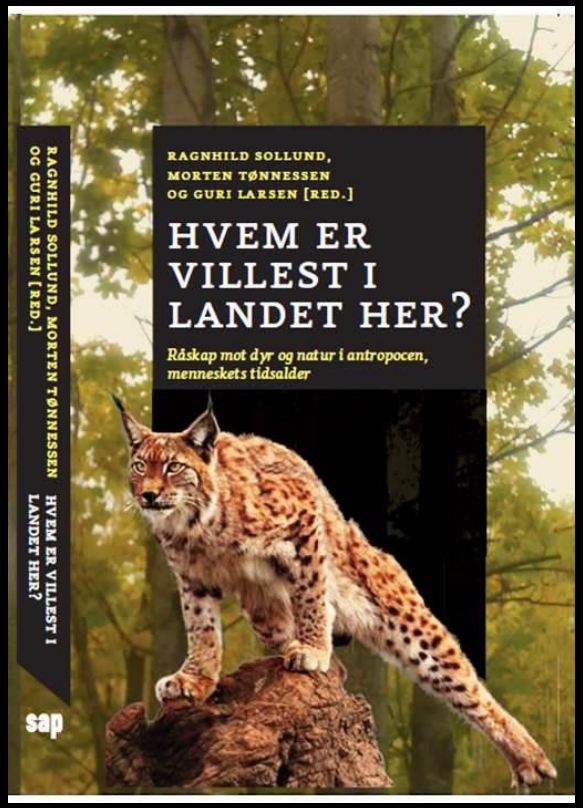

Framskrittet

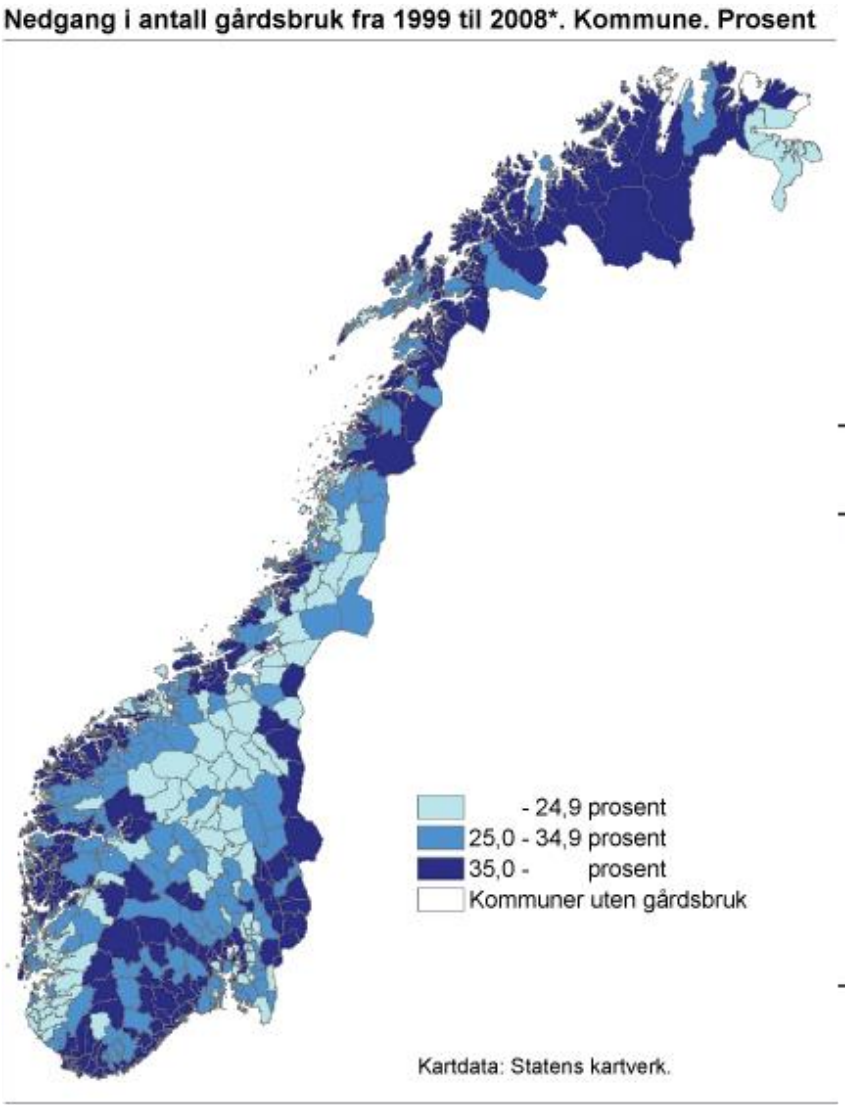

Table 1. World population 1 mill. B.C. – 2300, Million

Year	Population	Projections		
		Low	Medium	High
–1 000 000	0.125			
–300 000	1			
–10 000	4			
–1000	50			
1	170			
1000	265			
1500	425			
1750	720			
1900	1 625			
1950	2 516			
2000	6 100			
2100		5 500	9 100	14 000
2200		3 200	8 500	21 200
2300		2 300	9 000	36 400

Gjennomsnittlig besetning per gård 1939-2010

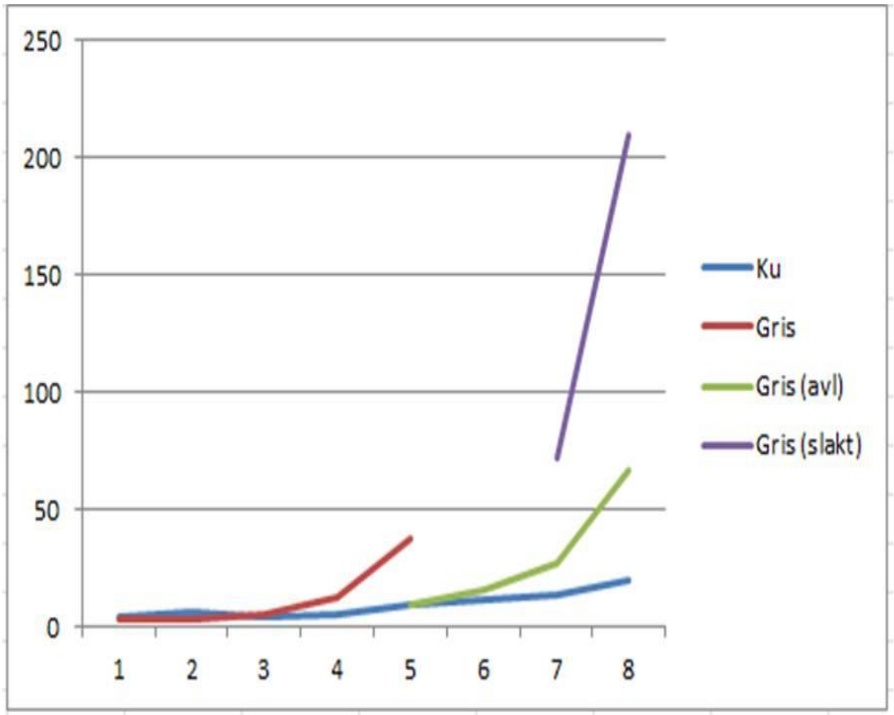

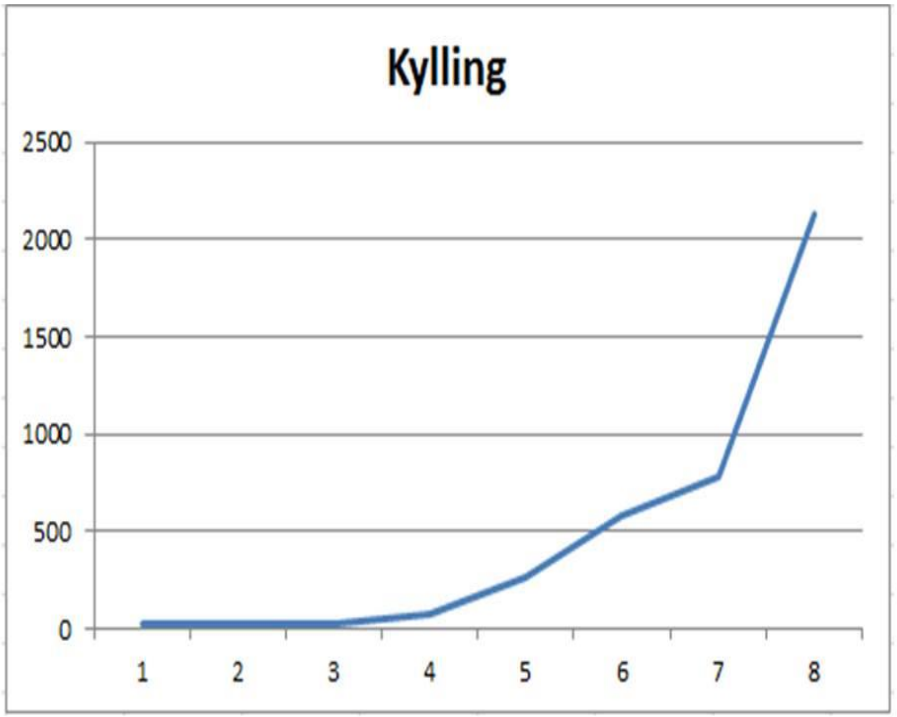

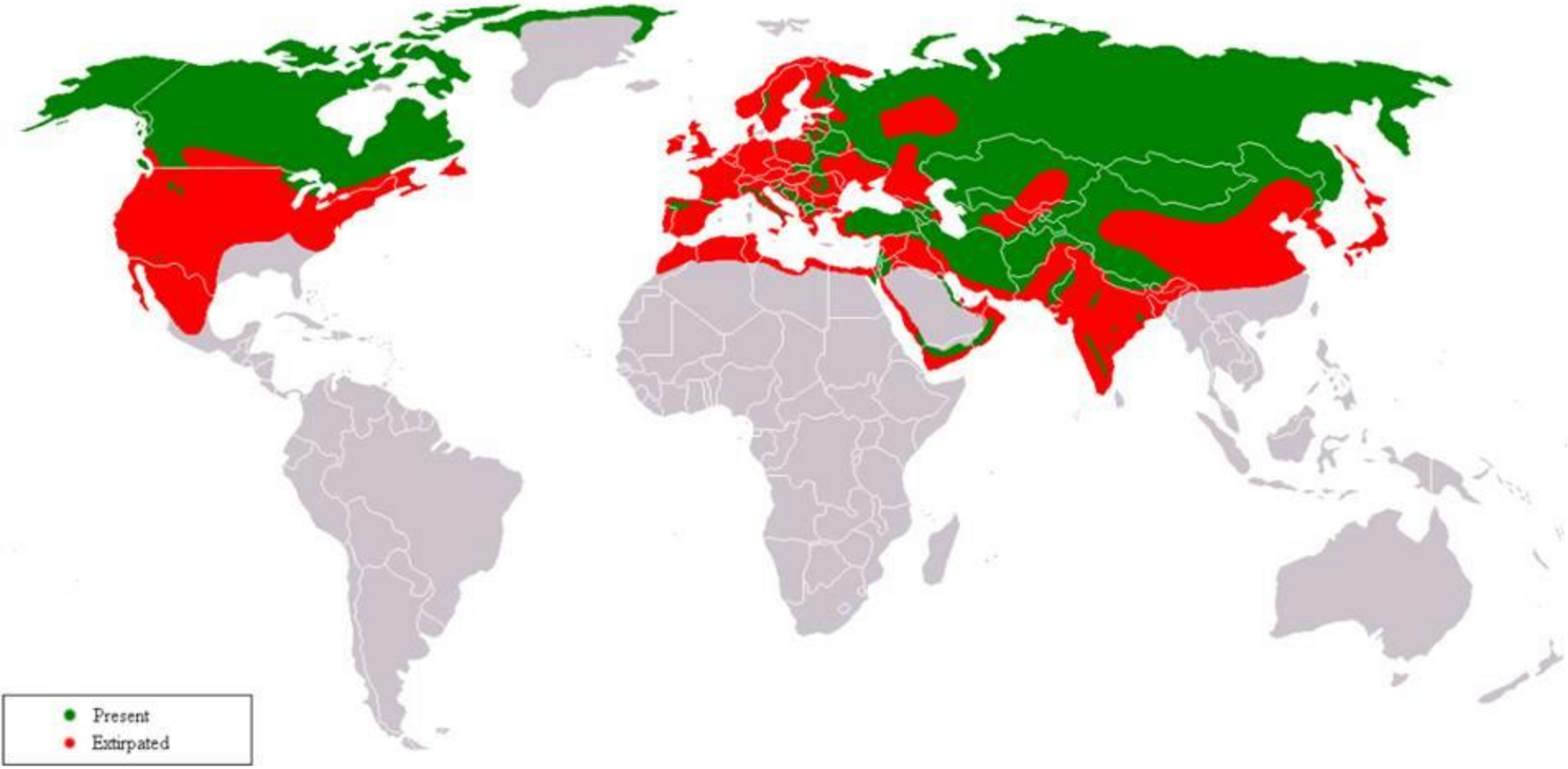
Present
Extirpated

Folk og fe i moderne tid

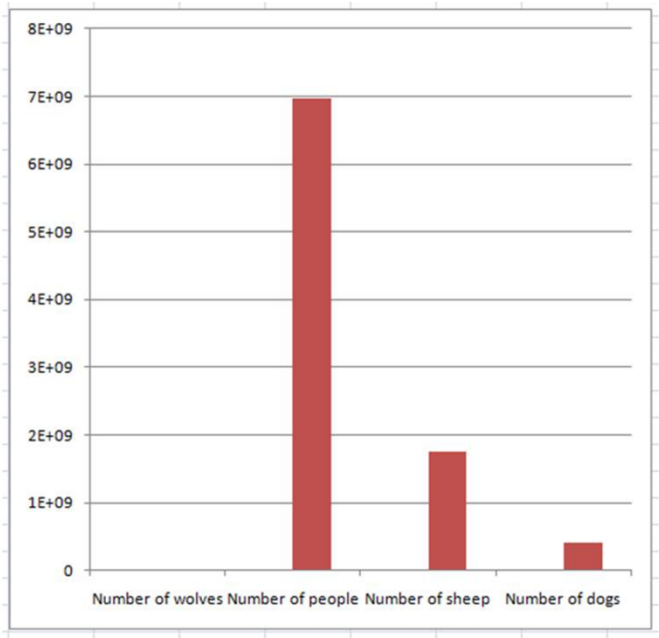

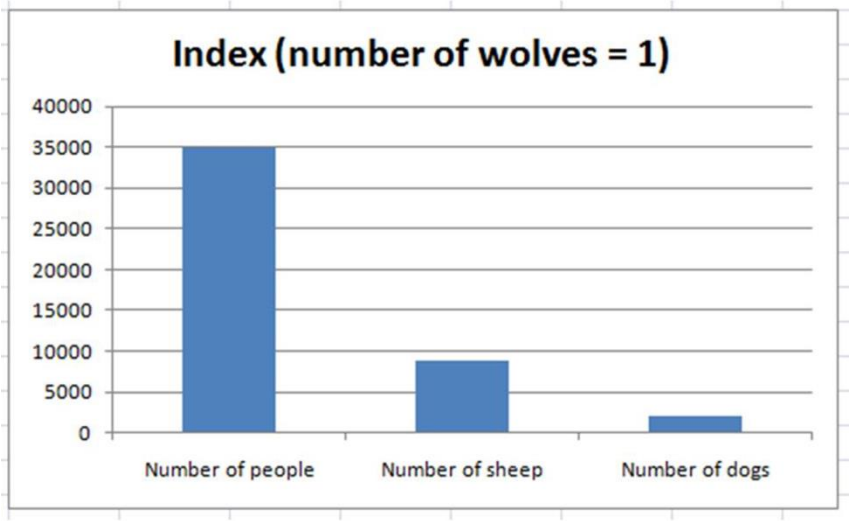

Menneske og ulv før landbrukets tid

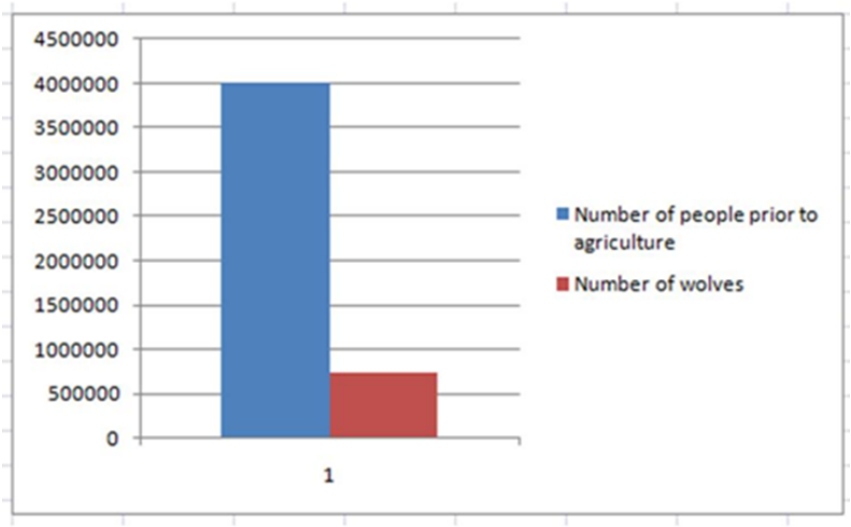

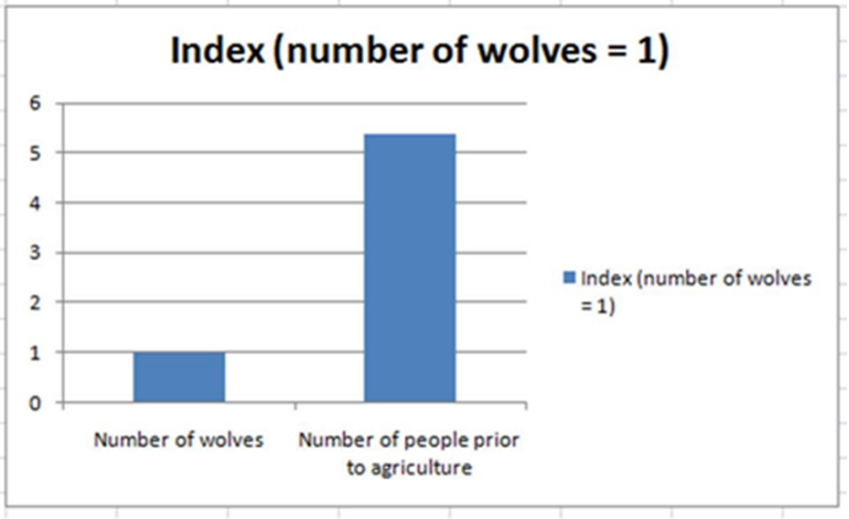

«The Global Species»

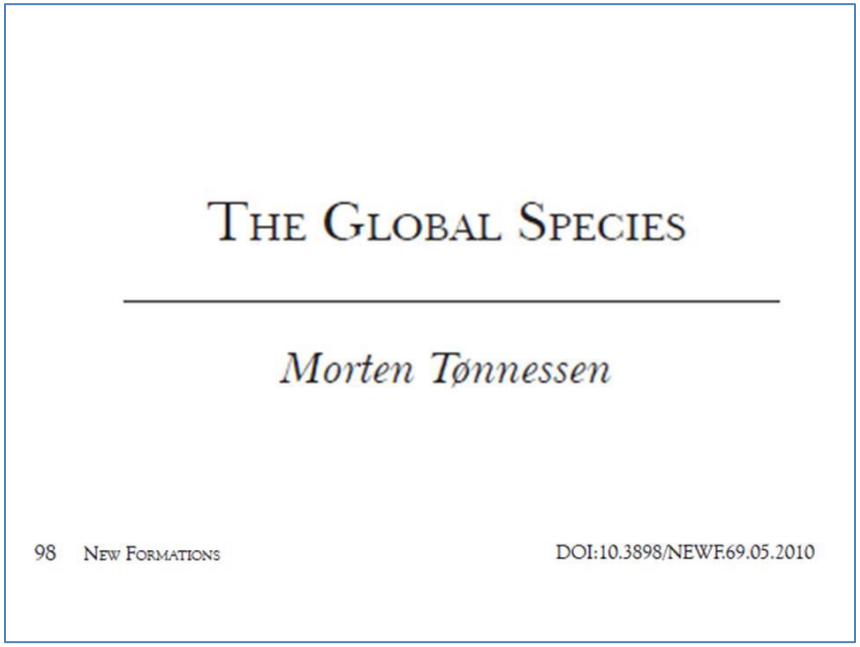

THE GLOBAL SPECIES

Morten Tønnessen

98 NEW FORMATIONS DOI:10.3898/NEWF.69.05.2010

Tønnessen, Morten 2010. **The Global Species**. *New formations: a journal of culture/theory/politics* 69 (Special Issue guest-edited by Ashley Dawson, *Imperial Ecologies*): 98-110. Featured as additional content in *Encyclopaedia Britannica* (www.britannica.com).

Anthropocen og den globale arten

- Mennesket er en *global art* (Tønnessen 2010), en art med global utbredelse.
- Det er vi ikke alene om, men det som er bemerkelsesverdig er at samtlige andre arter med global utbredelse har oppnådd sin utbredelse gjennom sin tilknytning til menneskelige bosetninger og aktiviteter.
- De lever i menneskets tid, *Anthropocen*, den tidsepoke hvor mennesket har virket som en global kraft av geologisk størrelsesorden (en kraft som på kort sikt overgår naturkreftene).

THE ECOLOGICAL EMPIRE
OF THE GLOBAL SPECIES

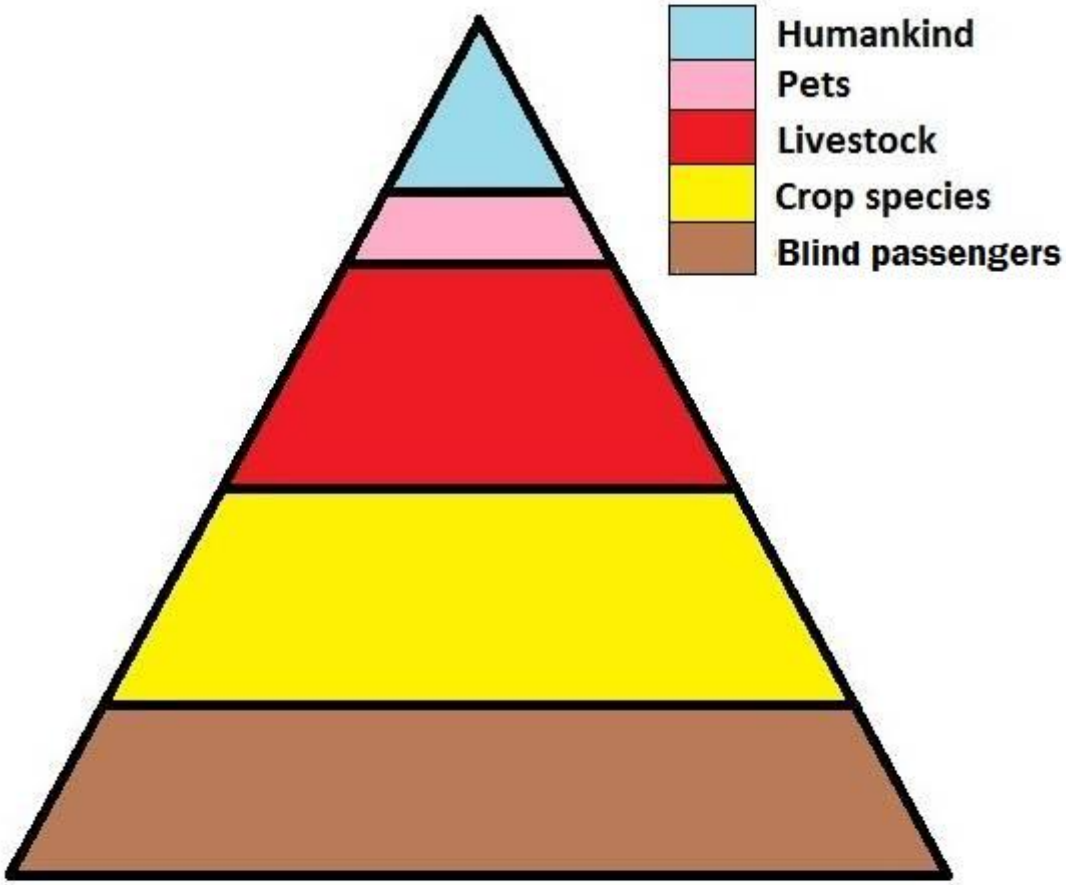

Relational Umwelt map

The map depicts the traditional human relations to various categories of animals.

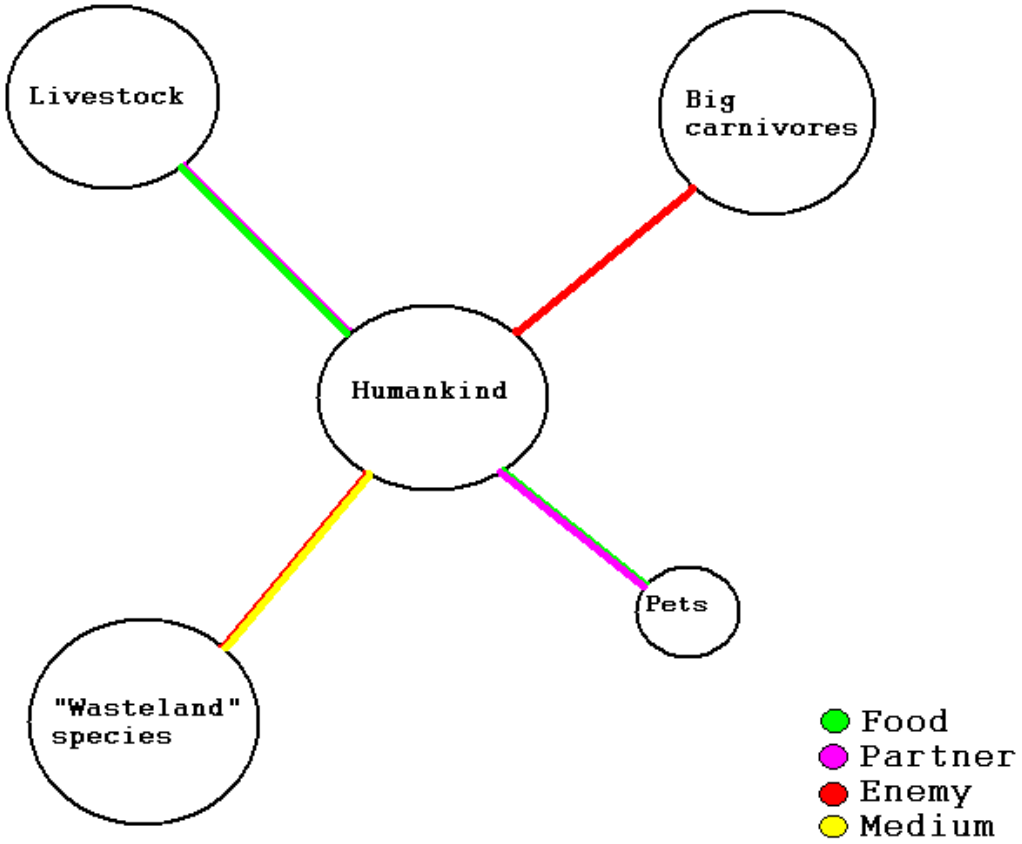

BEGUNSTIGEDE vs. UBEGUNSTIGEDE arter (favoured vs. unfavoured species)

Husdyr som globale arter

- Husdyr (ku, sau, gris, høns m.fl.) utgjør en viktig gruppe globale arter.
- Deres antall og uvanlig høye tetthet i økologisk forstand er betegnende for menneskets dominans og dyptgripende regulering og utnyttelse av klodens økosystemer.

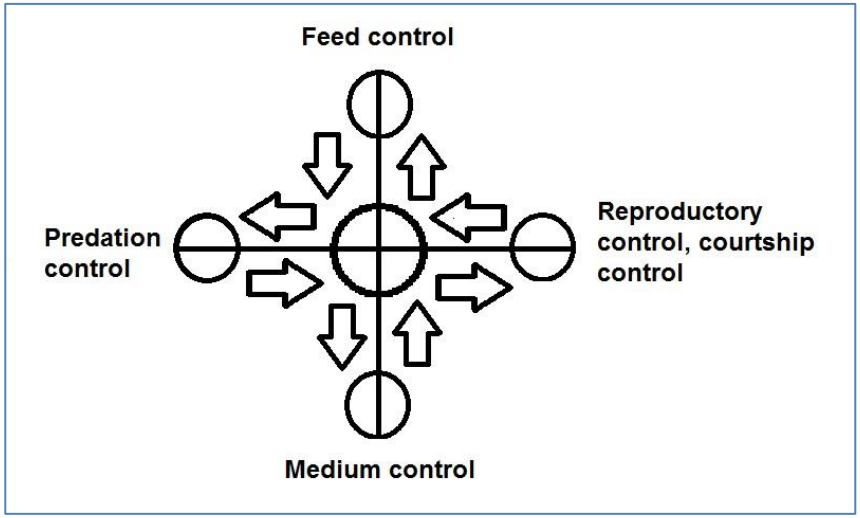

More than a quarter of terrestrial surface is today used for grazing, and a third of all arable land is used for feed crops.[20] Altogether, cropland and pastures cover more than a third of the Earth's land mass. As of 1700 they amounted to around a tenth. The growth in human land use was especially rapid from 1850-1950, replacing forests and other landscape types.[21]

Noen betraktninger

- Globale arter har det til felles at de i praksis blir «favorisert» av mennesket i økologisk forstand.
  - Men de kan likevel lide!
- De globale husdyrartene kjennetegnes av å være i avhengighetsrelasjon til oss (og vi av vår avhengighetsrelasjon til dem).
- I mange tilfeller kan vi tale om sam-evolusjon (co-evolution).
- Men mens forholdet mellom menneske og husdyr tradisjonelt har vært tett og sosialt preget, er de sosiale relasjonene mellom mennesker og husdyr i dag på vei ut.
- Er det et moralsk imperativ å få oss ut av «Anthropocene»?
  - Det tar i så fall tid! Flere generasjoner (og i forhold til befolkning mange hundre år).

Andre arter i sivilisasjonens skygge

- I tillegg til de regulære globale artene, altså de artene som er permanent involvert i et avhengighetsforhold til menneskelige bosetninger, er en rekke arter *uten* global utbredelse periodevis avhengig av ressurser som er knyttet til menneskelig tilstedeværelse eller påvirkning.
- Et eksempel fra fugleverdenen er sidensvans (*Bombycilla garrulus*), som tilhører spurvefamilien.

- Denne spurvefuglen forekommer normalt i de nordlige barskoger i Europa, Russland, Alaska og den vestlige delen av Canada. I norsk sammenheng trekker den vinterstid sørover, og kan da forekomme over hele landet. Om høsten eller i overgangen til vinter oppsøker sidensvansen gjerne **hager**, **parker** og kulturlandskaper – typiske menneskelig pregede miljøer – og lever bl.a. av **bær** samt **epler** og annen **frukt**. Ellers i året varierer dietten fra **mygg**, **døgnfluer** og andre **insekter** om sommeren til ferske **skudd**, **lav** og **mose** om våren (Solheim 1994).

- Eksempler fra rovdyrenes verden er **ulven**, som i perioder med dårlig tilgang på byttedyr (i historisk tid i Europa og i moderne tid i India) har oppsøkt ansamlinger av søppel og generelt nærmet seg menneskelige bosetninger, og **brunbjørnen**, som kan oppsøke menneskers søppel selv når den ikke lider særlig nød.

- Fellesnevneren for alle de artene som periodevis oppsøker føde som er å finne i skyggen av menneskelige bosetninger, når annen næring er vanskelig tilgjengelig – fra **måker** og **kråker** på søppeldynger til **rotter** i husveggen og kloakken – er at de her finner rikelige ressurser som opprettholdes av oss mennesker.

Om det antropogene skismaet i naturen – menneskets økologiske hierarki

- Det går et antropogent skisma – et menneskeskapt skille – gjennom naturen. I og med menneskets nåværende økologiske dominans er det vi som i dag med stor kraft skiller en rekke *begunstigede arter* fra en mengde *ubegunstigede arter*. Dette er spesiesisme i praksis, fordi vi systematisk styrer ressurser i retning av **de dyrene vi selv livnærer oss av**, og de vesenene vi har nytte eller glede av, og i praksis *bort fra* de dyrene og andre vesenene vi ikke har interesse av, spesielt de vi oppfatter oppfatter som **skadedyr** o.l.

Markus Lindholm (f. 1964) har phd-grader i biologi fra Universitetet i Oslo og er forsker ved Norsk institutt for vannforskning (NIVA). Han har publisert en rekke artikler om ostracoder (muskelpelsjer og pyntekreftene) og pyntekreftene. Er blant annet medredaktør i Ny bok om pyntekreftene.

Elefantrifle og maurkverk

Spartacus' artikkelsamling om dyrs rettigheter er båret frem av berettiget harme over misbruket av våre medskapninger. Men for mange av tekstene rygger inn i problemer som rokker ved selve menneskeverdet, uten å finne veien ut igjen.

av Markus Lindholm

Stadig flere har uvilje mot kjøtt. Og uroen over hvordan vi behandler våre medskapninger, øker. Krasse avisartikler og presseoppslag om moderne dyrehold har trolig bidratt til at Spartacus Forlag nå gir ut en artikkelsamling om emnet – *Hvem er villest i landet her? Bidrag mot dyr og natur i antropocen, menneskets tidsalder*. Boken består av 17 essays, der en variert gruppe fagfolk fra ulike sider undersøker hvilke verdier som har vært retningsgivende for vår behandling av andre arter. Filosofen Morten Tønnessen spør om grunnen til at mennesket rangerer seg selv over andre skapninger, biologen Dag O. Hessen undersøker hvor unikt mennesket egentlig er, veterinærene Guri Larsen og Ragnhild Sollund skriver om industrialisert husdyrhold, og Siri Martinsen beretter om norske fangsttradisjoner – for bare å nevne noe av innholdet.

Desiste tiårenes velstandsøkning har gitt begrepet moderne dyrehold nytt innhold. Dagens slaktekyllinger ville vanskelig dødt før de ble voksne, fordi skjelettet ikke tåler kjøttvekten. Grisen vokser hurtigere, har lengre rygg med flere kotelettet, har redusert spekklag og frister et liv langt fra bøtnæmmens bondegårdene: Norsk radt fever på sett og vi sen kyborg, «en teknologisk oppkonstruert kvegrace som vil gå opplæring igjen hvis avisarbeidet opphører og datamaskinene koples ned».

Kritikken av dette beveger seg vanligvis på instrumentelt nivå, og noen av forfatterne har allerede profilert seg i den debatten. Drevne scribenter som Siri Martinsen og Dag O. Hessen lander også her sine budskap trygt, uten å vikle seg inn i uforutsette paradokser, og Tore Kristiansens essay om oppdrettsnæring, loke og atferd er et fabelaktig stykke dypøkologi. Deler av boken inneholder slike høyst leserverdige bidrag til en av samtidens viktige debatter. Essayene har likevel ganske ulike utgangspunkt og er også i innhold så diverperende at man griper seg i å lure på hvabikkens samlende «baseline» egentlig var ønsket å være. I det følgende vil jeg konsent vire meg om ett problem, som gjør seg gjeldende i et helt knippe av artiklene, og som gir et ellers aktverdig arbeid en interessant, men også problematisk, slagside.

ANTROPOCEN

Flere av bidragsyterne gir nemlig lang i å mene at overgrepene mot dyr ikk skyldes våre industrialiserte samfunn men at de er knyttet til mennesket per s Gjennom vårglobale dominanseterfarte vi stadig dypere fotavtrykk på klode slik at mange nå også snakker om en n geologisk tidsalder – antropocen. Bld i ord og handling har mennesket bli «skapningens herre», med vidtrekkend fullmakter over klodens fremtid. Andr arter har blitt tilsvarende skadelidend Trass allgod vilje er *Homo sapiens* i bun og grunn en skrøpelfus arts-rasist su gjennom årtusener har terrorisert sin omgivelser, hevdes det i flere av essa ene. Og dette perspektivet legges sl grunn for ideer om storslått omlegging menneskelige samfunn i mer økosentri retning.

Spissformuleringer kan være ukl rende, men kompleksiteten gir lett tag Og emnet som drøftes, er komplek Mange av essayene orienterer seg etter rent scientistisk-biologisk paradigme, d topografen blir for enkel til å behand de spørsmålene som virvles opp. Mort Tønnessen ser det som et langsik

Tilsvar til Markus Lindholm: «**Menneskeverd og dyreverd - uforenlige størrelser?**»

- «Tross all godvilje», skriver Lindholm, «er *Homo sapiens* i bunn og grunn en skruppelløs **arts-rasist** som gjennom årtusener har **terrorisert sine omgivelser**». Dette skal altså være mitt syn. «Og dette perspektivet», fortsetter Lindholm, «legges så til grunn for ideer om **storstilt omlegging** av menneskelige samfunn i mer **økosentrisk** retning.»

- Det er mot slutten av bokessayet at Lindholm anklager meg for å ha tanker som leder i retning av **økofascisme** og antidemokratiske ideer. I det nevnte kapittelet hvor **antropocen** er et gjennomgangstema, sår jeg ifølge ham tvil om **menneskets handlingsfrihet**. Slike oppfatninger, mener Lindholm, «fremmer økofascisme og lar antidemokratiske ideer stå igjen som eneste løsning på miljøkrisen. Det er ikke første gang man aner omrisset av **autoritære samfunnssyn** bak lengselen etter vill natur.» Hva Lindholm aner, kan jeg ikke ta fullt og helt ansvar for.

- Men hva er det så jeg har skrevet, som har ledet hans tanker i denne leien? Jo, jeg skriver at det å bringe samfunnsutviklingen i retning av en avvikling av tidsepoken antropocen krever langsiktig tenkning, men er ikke umulig. «Hva **menneskenaturen** består i,» fortsetter jeg, «er ikke et rent filosofisk spørsmål, men sett fra et mer vitenskapelig perspektiv **et empirisk spørsmål**.» Så reiser jeg spørsmålet om vi overhodet er i stand til bevisst å få den menneskedominerte tidsepoken til å ta slutt. «Hva mennesket dypest sett er, eller kan være,» bemerker jeg, «det kan bare fremtiden vise.»

- Disse filosofiske betraktningene har provosert biologen. Er han uenig? Mener han at **menneskets natur** er forutbestemt på en slik måte at det *må* gå bra med oss gjennom miljøkrisen? Jeg kan ikke se hvordan mine tanker på dette punktet eller andre kan tas til inntekt for økofascisme. Om noe kan det sies at jeg ikke er **essensialist**, men snarere **eksistensialist** - jeg mener med andre ord at eksistensen går forut for essensen, vi former selv våre liv. I dette ligger nettopp **handlingsfrihet**.

- Det at bare fremtiden kan vise hva mennesket dypest sett kan være, det innebærer i mitt hode nettopp håp og tro på **en bedre fremtid**. Hvis jeg er ekstrem i noen forstand, så må det være *ekstremt optimistisk* med tanke på **menneskets muligheter** til å handle og leve godt. Som jeg har skrevet i en annen sammenheng er jeg tilhenger av **en ny sivilisasjon** -- en politisk revolusjon, det blir for smått i dette perspektivet. Snarere enn å så tvil om menneskets handlingsfrihet, understreker jeg hvordan miljøkrisen setter mennesket på en **verdenshistorisk prøve**. Består vi testen, så viser vi oss å være nettopp så gode som mange forfekter at vi er. Men det er jo ikke avgjort på forhånd, hvordan det går -- er det vel?

2. time

Risan, Lars (1998): Grenser for det menneskelige?

- Bergljot Børresen: Jegerufølsomhet og industrielt husdyrhold: *Permanent* mangel på empati?
- Donna Haraway: Subjekt, objekt vs. kvasi-subjekt
- Bruno Latour: aktant (aktørperspektiv) / nettverk
- Lars Risan: Objektivisering av dyr; nettverkstenkning

Risan, Lars (1998): Grenser for det menneskelige?

- Menneskehetens objektiviserte *likeverd, enhet og renhet*
  - Humanisme vs. rasisme
  - Stephen Jay Goulds tankeeksperiment: Hva om det fantes TO menneskeheter?
    - PS: Det fantes faktisk flere underarter av mennesker tidligere!
- Samfunnets subjekter og naturens objekter
  - Er mennesket det eneste subjekt i verden?
- Et forsvar for det urene

Risan, Lars (2001): Om hvordan dyr spiller en rolle for hvordan vi forstår de som forstår dem

- **«Humansentrisme»** (Risan) = antroposentrisme?
- Om dyrs posisjon i menneskelige kulturer, og **«fjøskulturer»** (i løsdriftsfjøs) som eksempler på samarbeidsbasert menneske-dyr-forhold
  - Kommunikasjon (tegn og symbol…)
  - NB: melkerobot som eks. på mekanisering
- Doxisk grunnsekvens i stellets gang: Tatt for gitt; ureflektert
  - Vanedannende/atferdskontrollerende teknologi
- Dyr som aktører; sosialisering (dvs. etablering av felles kultur)
- Jakob von Uexküll; Jesper Hoffmeyer (s. 115 / 277)

Risan, Lars (2001): Om hvordan dyr spiller en rolle for hvordan vi forstår de som forstår dem

- Løsdriftfjøset
- Fjøskultur
- Behaviourismen innen etologien
- Bonden som snudde rutinen på hodet
- Mennesket mot resten
  - Tim Ingold og dyr som subjekter/objekter
- Mange små forskjeller heller enn én stor

Gamlund, Espen (2013): Etiske perspektiver på dyr og natur

- Espen Gamlunds kapittel 16, Etiske perspektiver på dyr og natur, forfølger temaet **dyrs lidelse** fra en filosofisk synsvinkel, idet han diskuterer hvordan mennesker bør forholde seg til dyr og natur, og hvilken moralsk status den ikke-menneskelige naturen bør ha. Målsetningen er å drøfte et utvalg av tilnærminger til det som har blitt kjent som **miljøetikk**. Oversikten vektlegger flere perspektiver og problemstillinger, men hovedfokuset er på det som gjerne kalles **«moralsk ekstensjonisme»**, som innebærer forsøk på å utvide sirkelen for moralsk status fra mennesker til ikke-mennesker.

Gamlund, Espen (2013): Etiske perspektiver på dyr og natur

- Gamlund anlegger dermed et **individorientert perspektiv**, idet han er mer opptatt av å analysere menneskets moralske forhold til dyr og andre levende individer enn av **forholdet til arter og økosystemer**. Gamlund tar utgangspunkt i **Arne Næss' dypøkologi**. Sentralt for Næss stod antagelsen om at mennesket er del av en større helhet, som det kan forstå og oppnå kontakt med gjennom en **identifisering** med naturen og alt levende. En slik tankegang står i motsetning til **antroposentrismen**, som videre drøftes opp mot moralsk status og ekstensjonisme i lys av andre filosofer, som Immanuel Kant, Mary Ann Warren, Kenneth Goodpaster og Tom Regan.

Gamlund, Espen (2013): Etiske perspektiver på dyr og natur

- Mary Anne Warren har gitt en god definisjon av begrepet «**moralsk status**»:
  - To have moral status is to be morally considerable, or to have moral standing. It is to be an entity towards which moral agents have, or can have, moral obligations. If an entity has moral status, then we may not treat it in just any way we please; we are morally obliged to give weight in our deliberations to its needs, interests, or well-being. Furthermore, we are morally obliged to do this not merely because protecting it may benefit ourselves or other persons, but because its needs have moral importance in their own right (Warren 1997: 3).

Gamlund, Espen (2013): Etiske perspektiver på dyr og natur

- Standardtilnærmingen til miljøetikk: moralsk ekstensjonisme
  - Kenneth Goodpaster: krediteres gjerne for å ha startet den filosofiske debatten rundt det som kalles «moralsk ekstensjonisme», som innebærer ulike forsøk på å utvide sirkelen for moralsk status fra mennesker til ikke-mennesker.
- Immanuel Kant: Moralsk status forutsetter rasjonalitet
- Bentham og Singer: Moralsk status forutsetter føleevne
- Tom Regan: Moralsk status forutsetter selvbevissthet
- Paul Taylor: Moralsk status forutsetter en streben etter selvbevarelse (biosentrisk teori)
- Thomas Hill: Vi trenger en **dydsetikk** som et supplement til ekstensjonistiske teorier

Etikk: Hva har verdi?

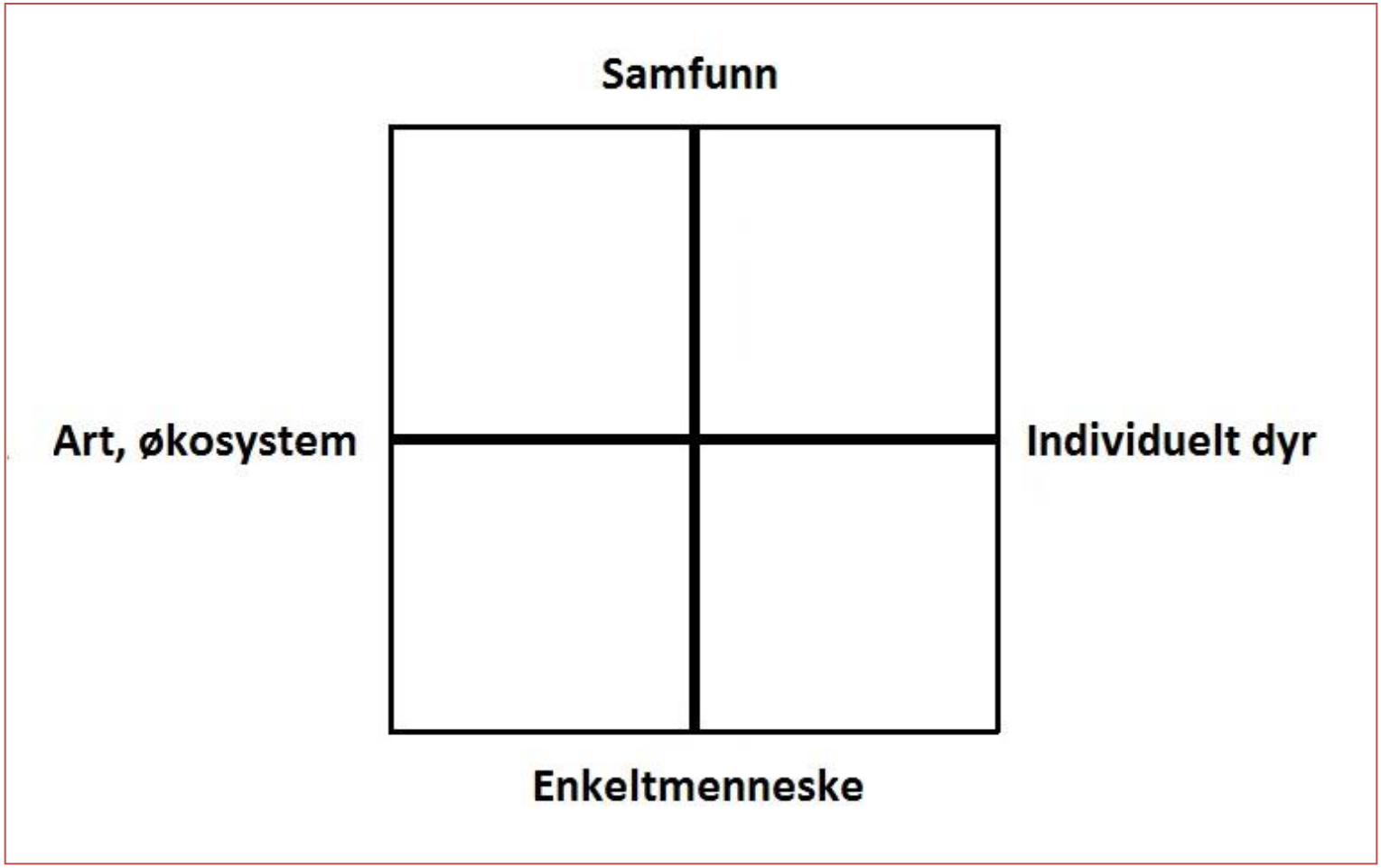

Helheter har verdi!

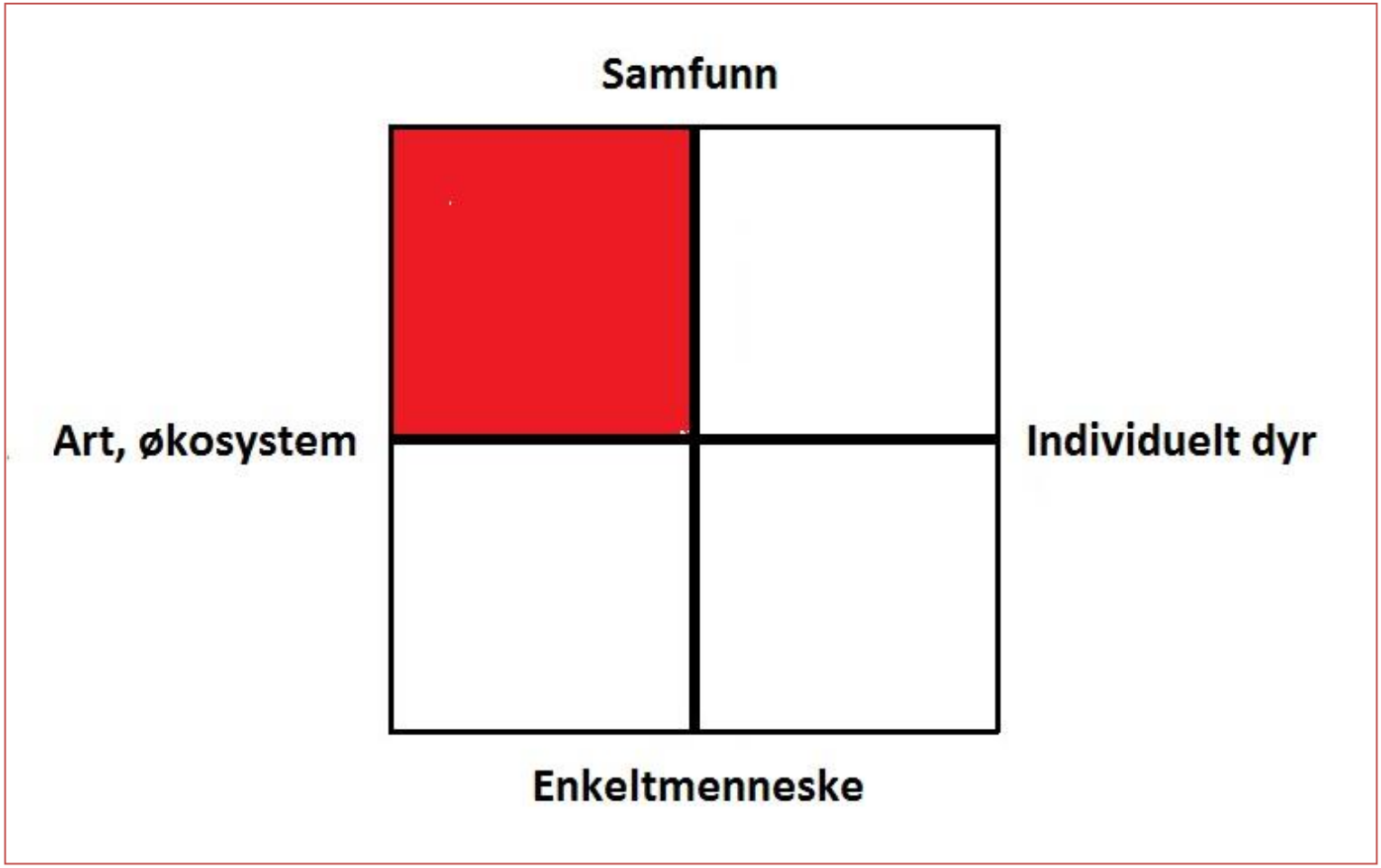

Individer har verdi!

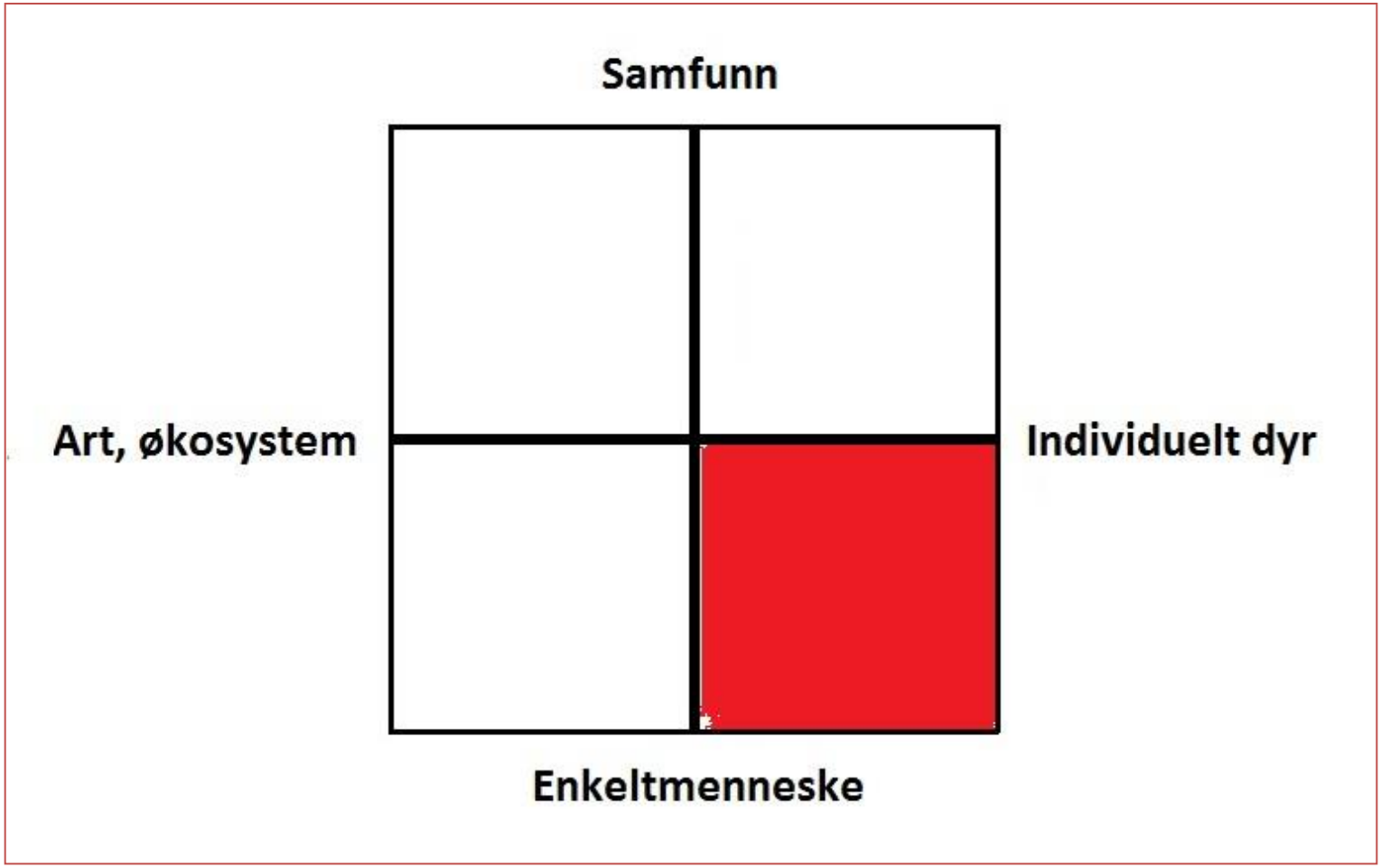

Mennesket i naturen!

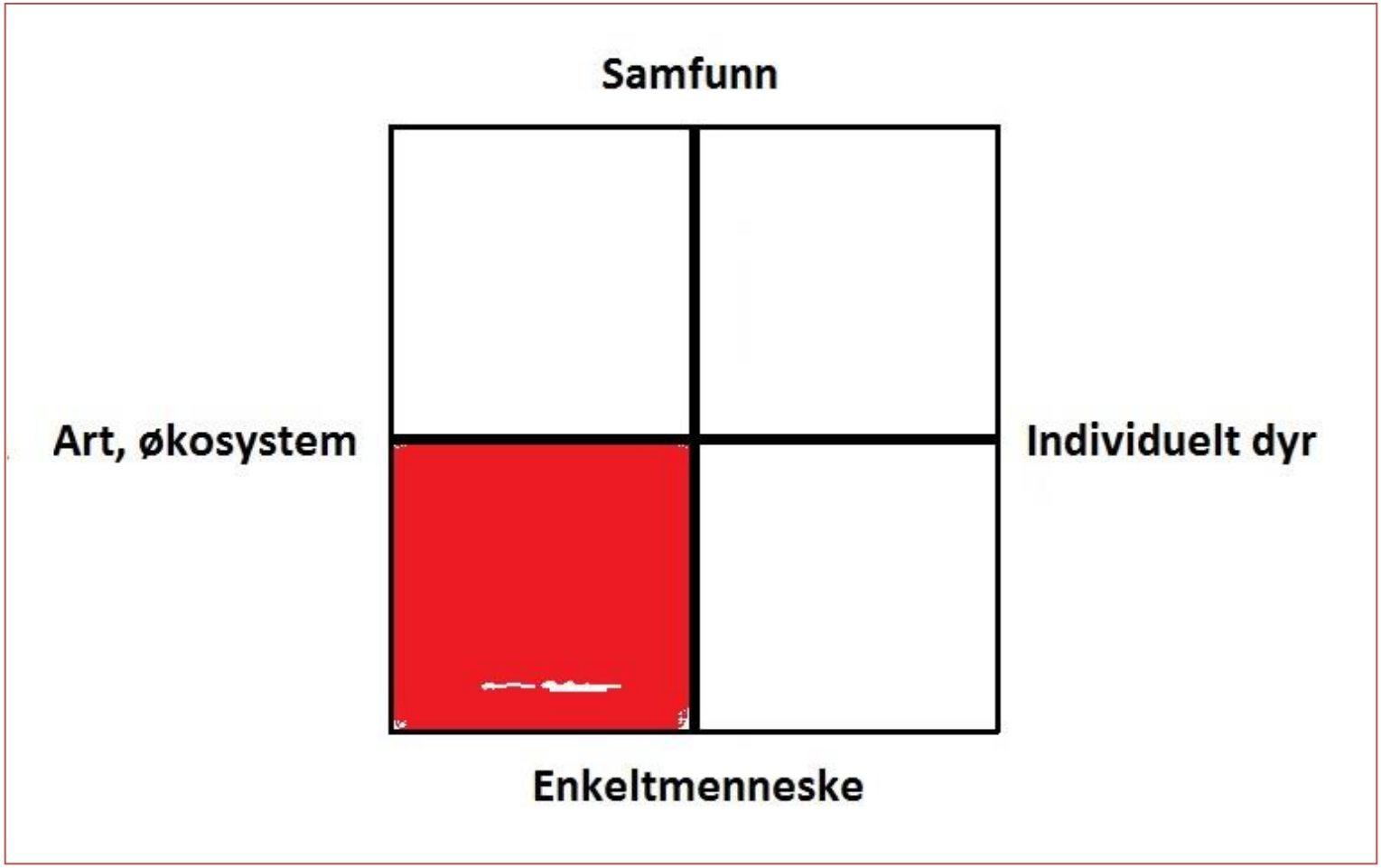

Dyret i samfunnet!

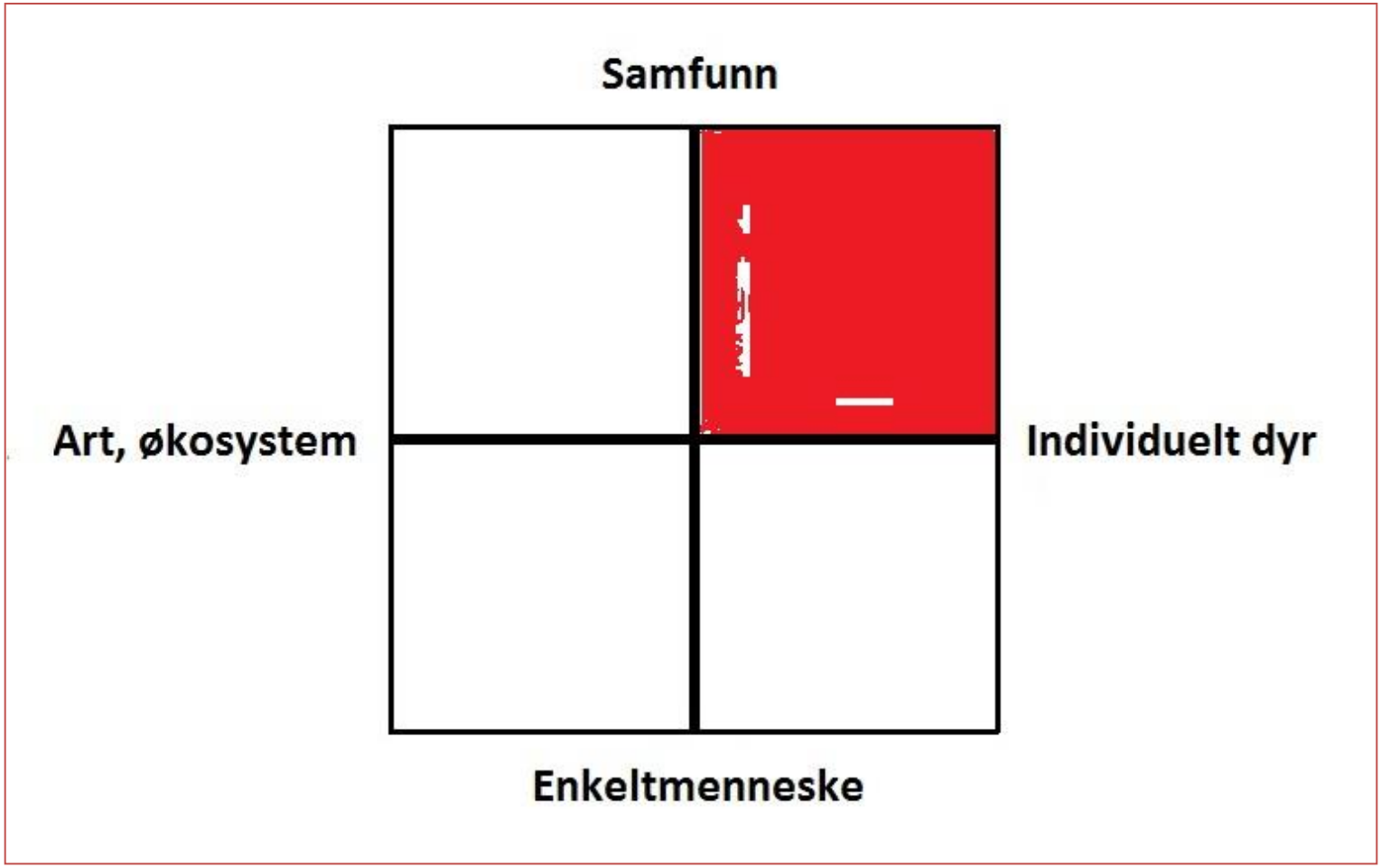

Problematiske ytterpunkter

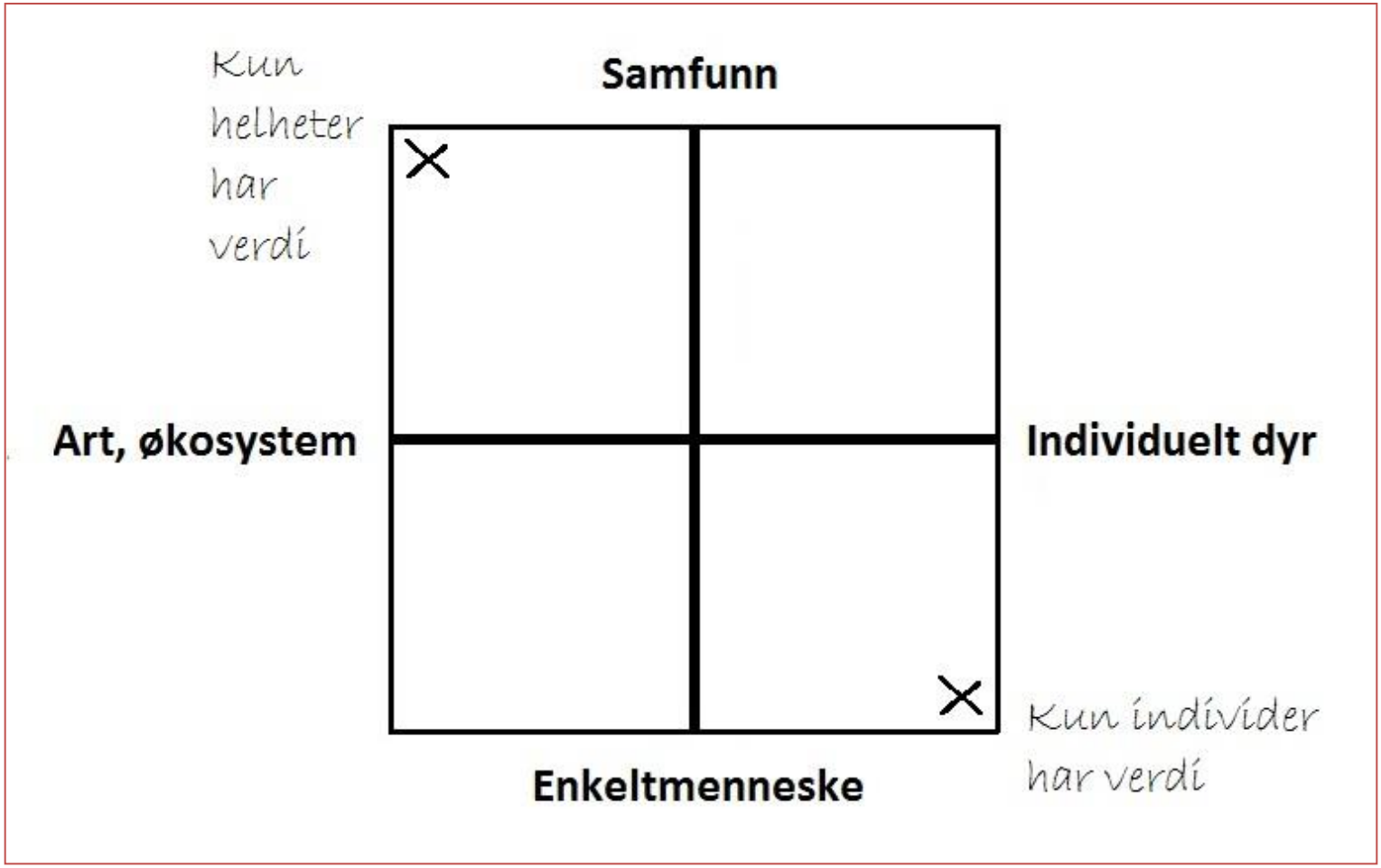

Antroposentrisk skala

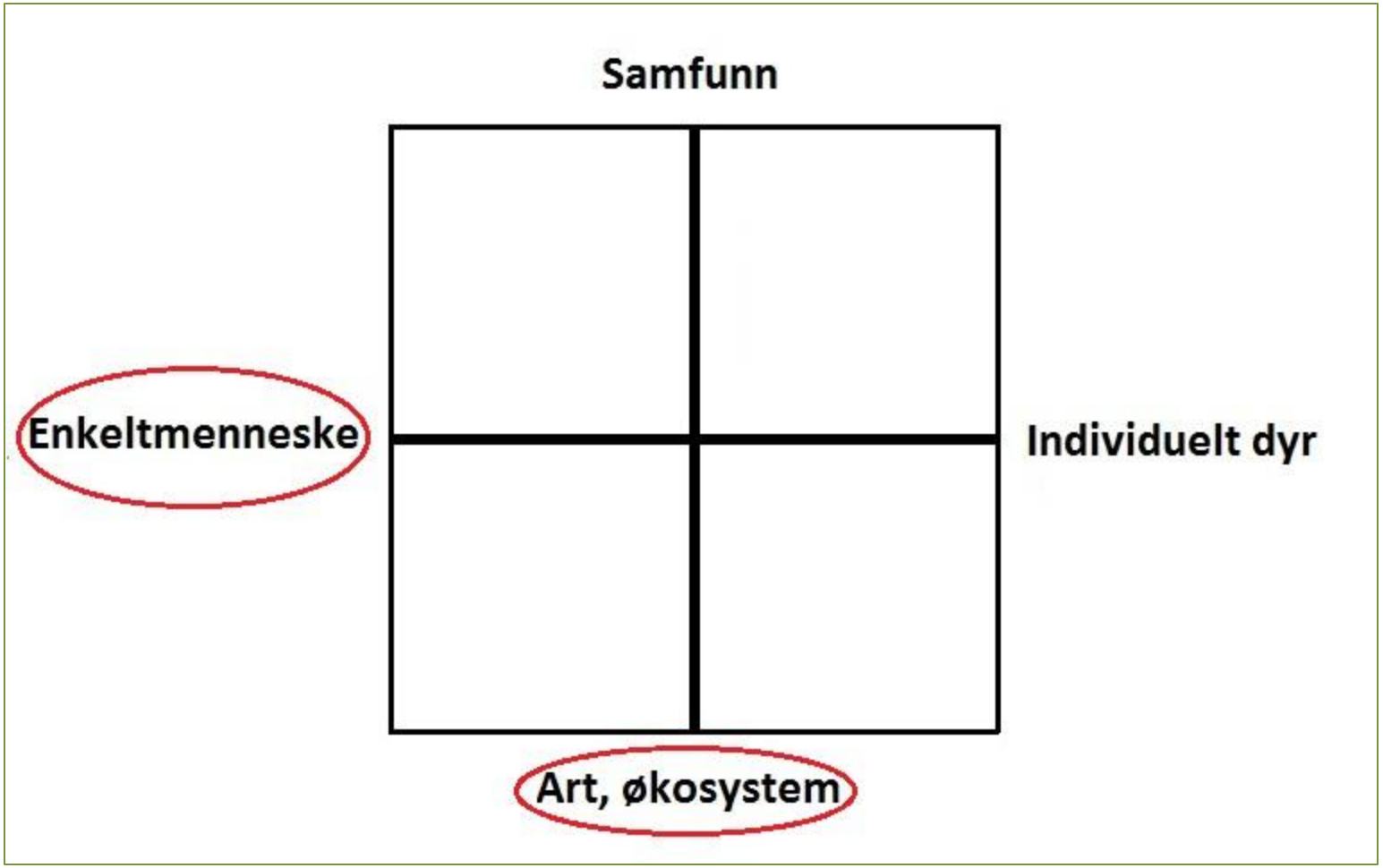

Tre grunnleggende posisjoner

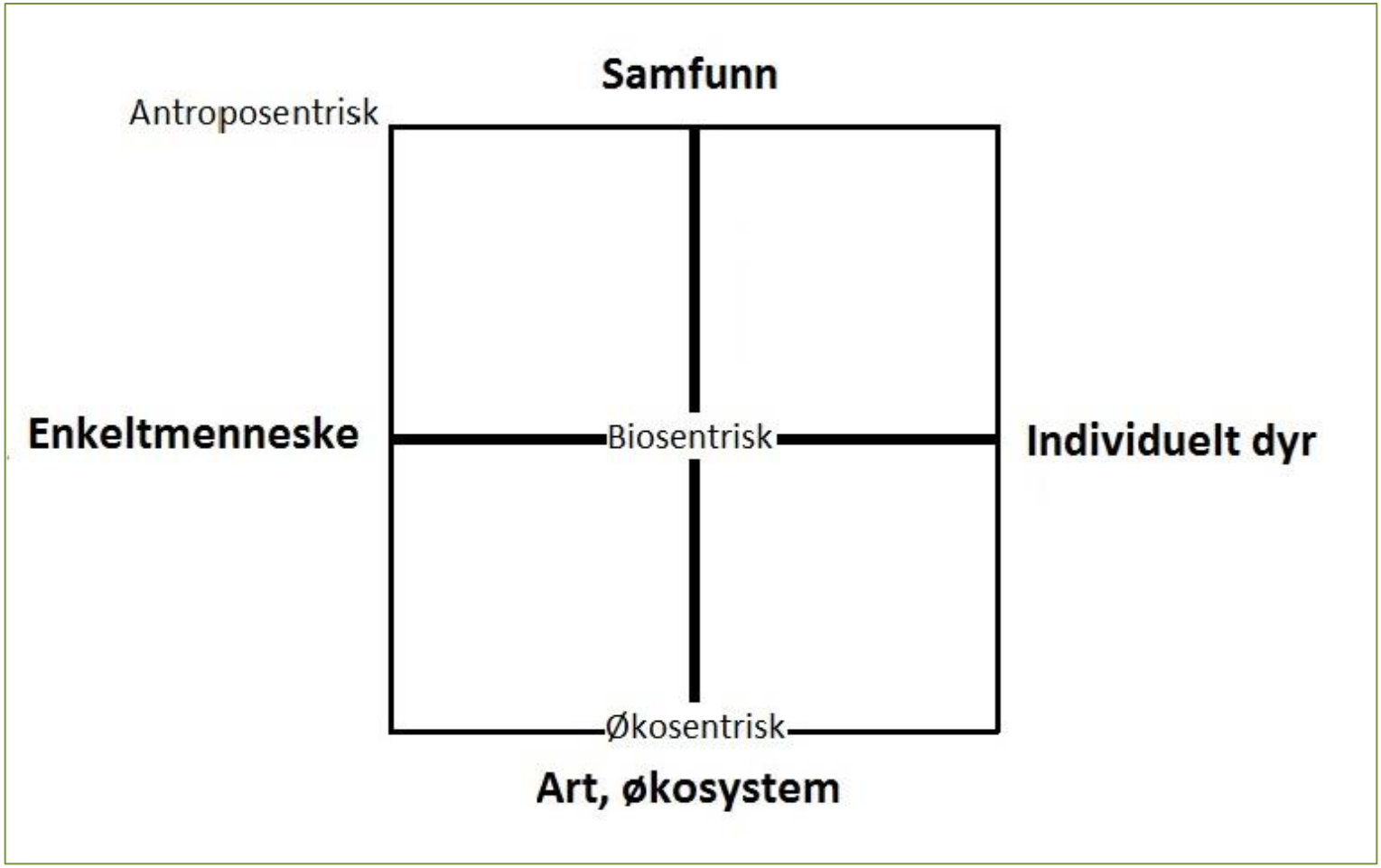

Organisert natur: Mennesker, husdyr og rovdyr

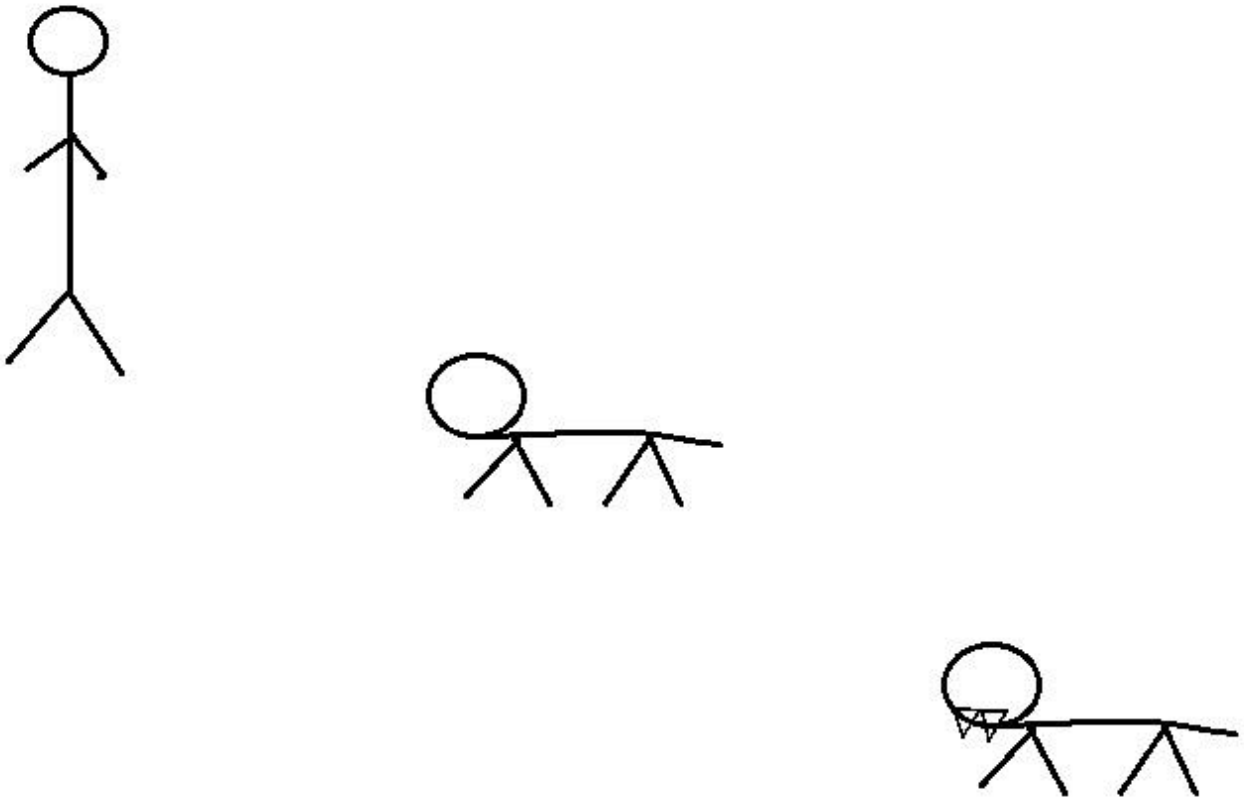

Sonetenkning

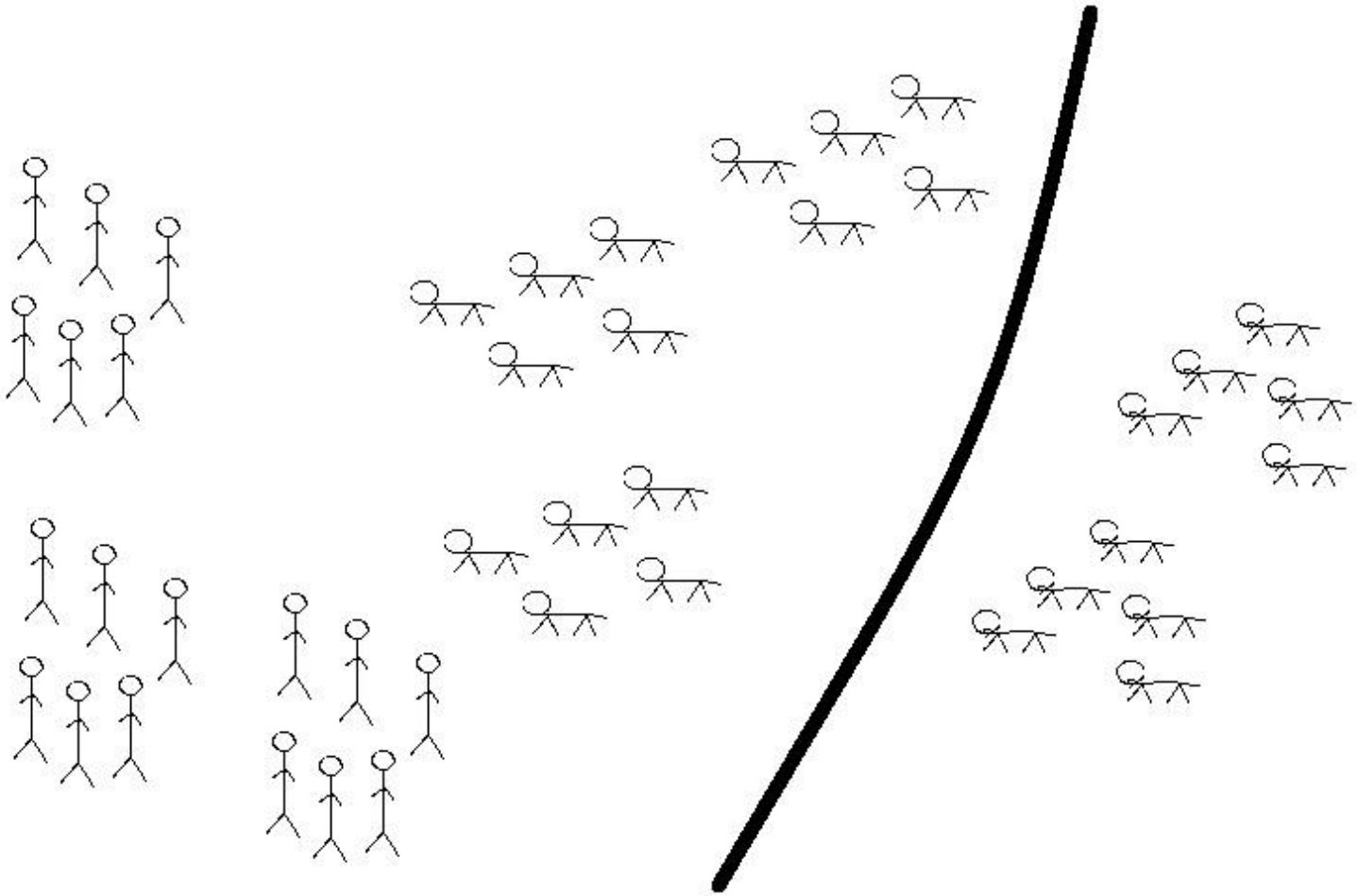

Husdyr isolert fra mennesker

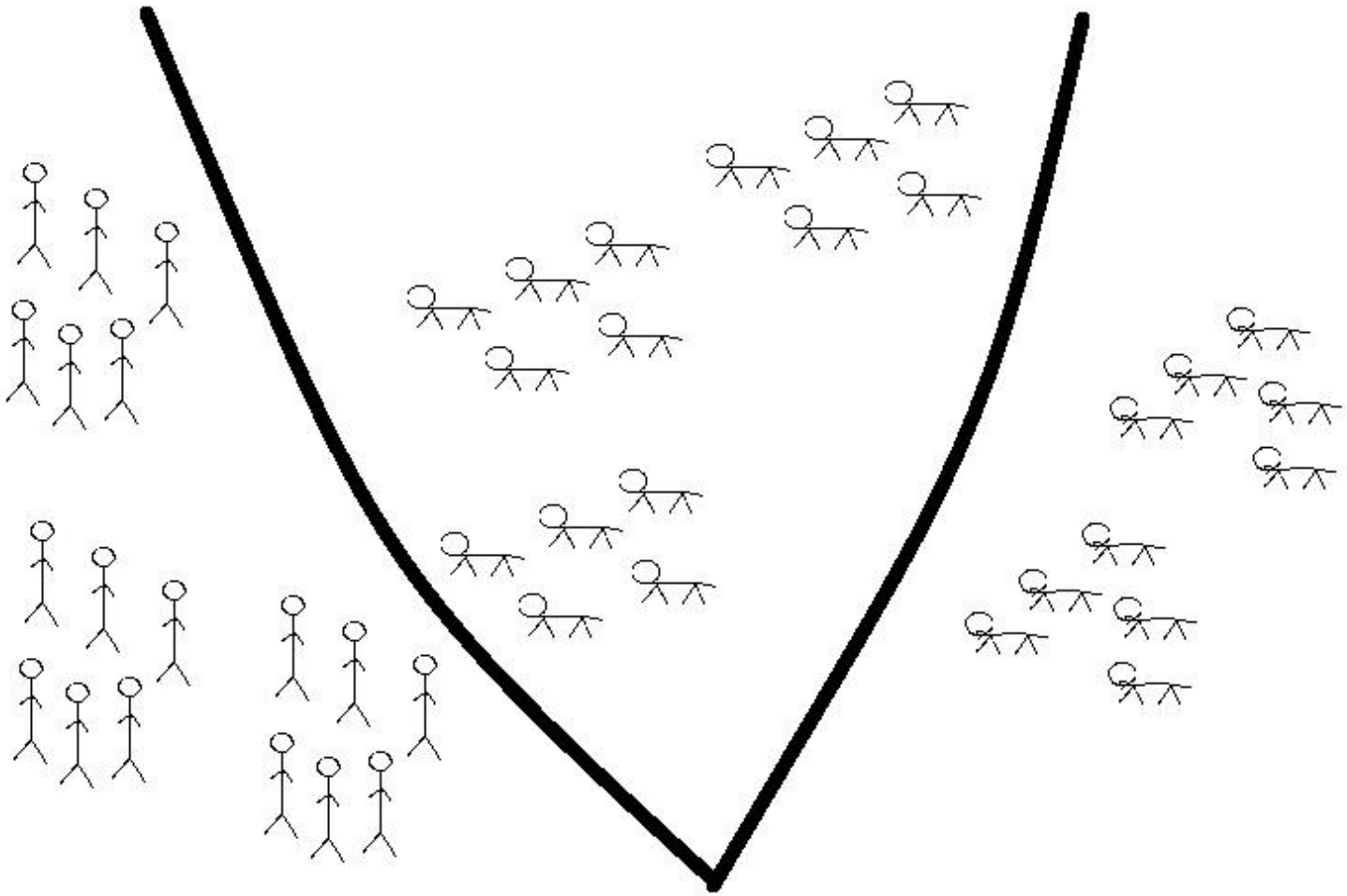

Problemet i et nøtteskall

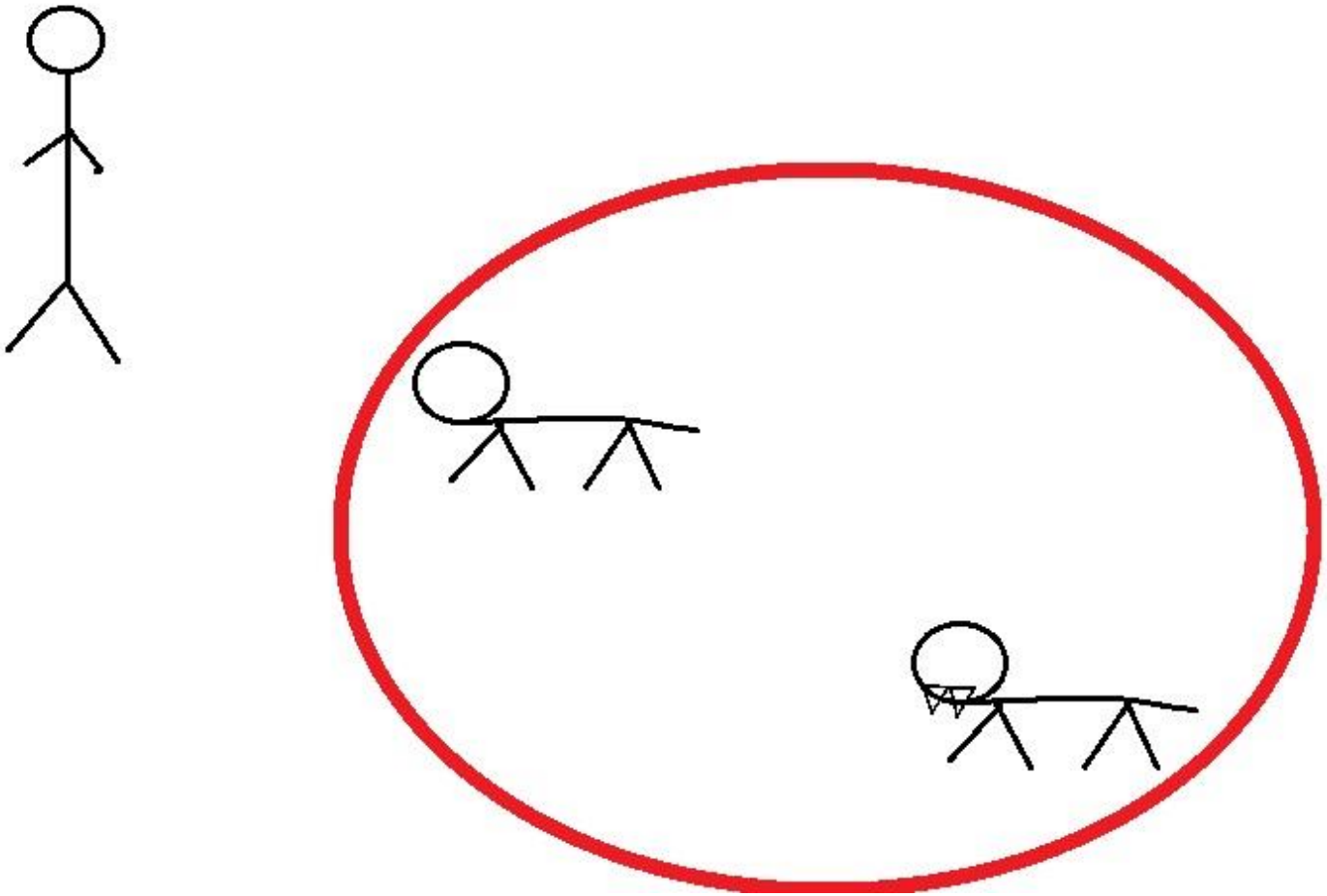

Løsningen (i teorien)

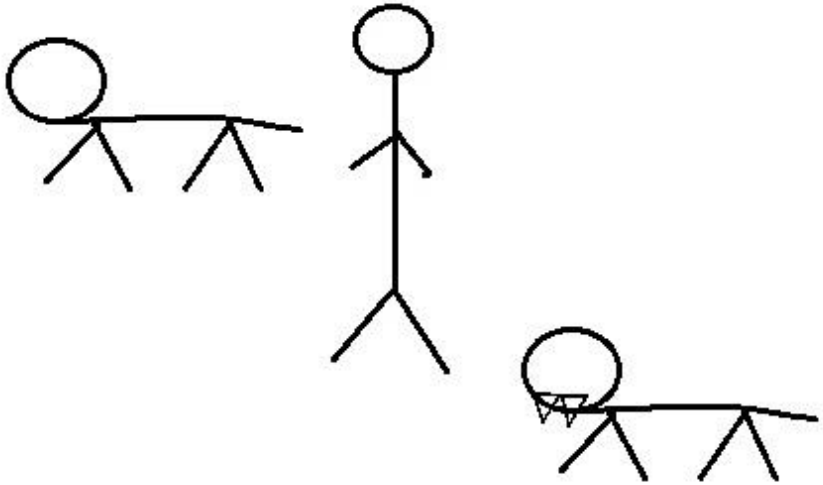

En natur for alle?

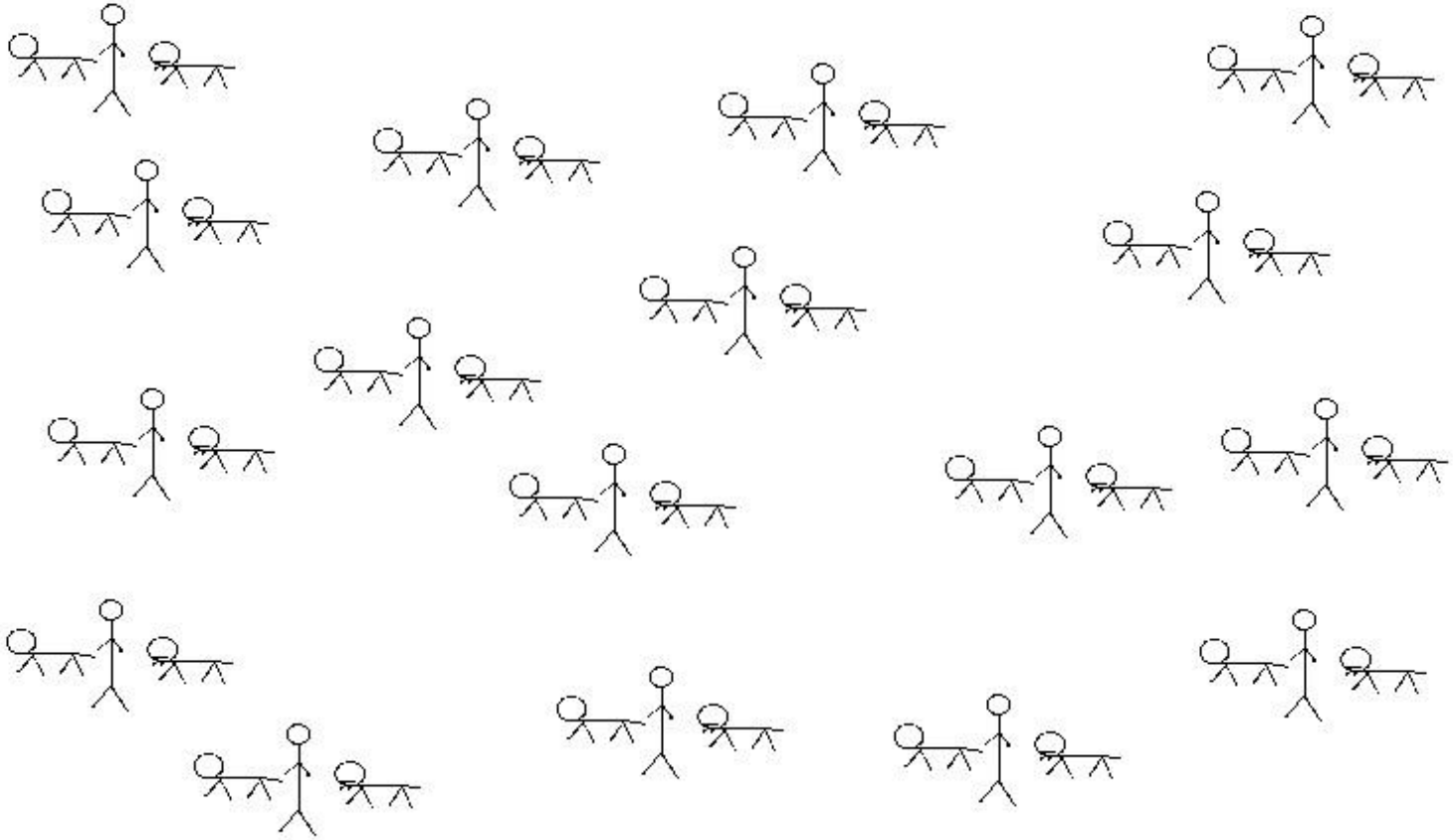

www.UtopianRealism.blogspot.com